

**UO’K: 633/635**

**QVQ: 42.143**

**J-81**

## **SOHTA KASHTAN O’SIMLIGINI YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI TARQALISH AREALLARI VA SHIFOBAXSHLIK XUSUSIYATLARI.**

**Jo’rayev Erkin**

O’rmonchilik, dorivor o’simliklar va veterinariya kafedrası mudiri

**Mo’sinova Muxlisa Tolibjon qizi**

Dorivor o’simliklarni yetishtirish va qayta ishlash texnologiyasi yo‘nalishi talabasi.

**Annotatsiya:** Sohta kashtan o’simligi tabobatda mevasi va barglaridan keng foydalaniladi. Shu bois u farmasevtika sanoatida qimmatbaho xom ashyo sifatida juda qadirlanadi. Maqolada aynan ushbu o’simlikning yetishtirish texnologiyasi shifobaxshligi, tabobatimizda qaysi kasalliklarda foyda bo’lishi haqida ma’lumotlar belirgan.

**Abstract:** The Sohta Kashtan plant is widely used in medicine for its fruits and leaves. For this reason, it is highly valued in the pharmaceutical industry as a precious raw material. The article provides information on the cultivation technology of this plant, its medicinal properties, and its benefits in treating various diseases in our traditional medicine.

**Kalit so’zlar:** Aesculus hippocastanum, Castanea aesculin va aescin

**Key words:** Aesculus hippocastanum, Castanea aesculin va aescin

O’simlik ilmiy nomi: Sohta kashtan (Aesculus hippocastanum) o’simligining kelib chiqish vatanini aniqlashda, uning tabiiy tarqalish joylari haqida gapiradigan bo’lsak, u Balkanning janubi va Kichik Osiyo (Turkiya) hududlarida o’sadigan o’simlikdir. Sohta kashtani Avstriyada, Germaniyada, Gretsiyada va boshqa Yevropa mamlakatlarida ham keng

tarqalgan. U o'simlik sifatida o'zining manzarali va dorivor xususiyatlari uchun parklarda va bog'larda keng ekiladi. Shuningdek, sohta kashtani 17-18 asrda Yevropaga olib kelingan va o'sha paytda u yevropalik bog'bonlar tomonidan avvaliga dekorativ maqsadlarda, keyinchalik esa dorivor vosita sifatida ham foydalanilgan. Shundan so'ng, u butun dunyo bo'ylab tarqalgan, ayniqsa mo'tadil iqlim sharoitlariga mos joylarda. Sohta kashtan (*Aesculus hippocastanum*) — asalpi turdagi, ba'zida "yovvoyi kashtan" deb ataladigan daraxt. U Rosaceae oilasiga mansub bo'lib, odatda yirik, bargli daraxt sifatida tanilgan. Sohta kashtanining ba'zi asosiy biologik xususiyatlari: Barkli o'simlik: Bu daraxtning bo'yi 20-25 metrga yetishi mumkin. Tanasi toshloq, yuzi esa gorizontal ravishda tarqalayotgan ildizlar va katta, yo'qilgan barglari bilan ajralib turadi. Barglari: Barglari 5-7 uzun, tor tishlangan bargdan iborat, uzunligi 15-30 sm bo'lishi mumkin. Gul va meva: Sohta kashtanining gul hosili ajoyib, oq yoki pushti rangli, panicle (xususiy guruh shaklidagi) ko'rinishida bo'ladi. Gullar aprel-may oylarida ochiladi. Mevasi — katta, shishgan, to'rtburchak shakldagi qobiq bilan o'ralgan, ichida katta qora soxta kashtan poyasi bor. Mevalar iyul- sentabr oylarida yetiladi. Tuproq va ozuqa: Sohta kashtaniga yaxshilab urug'lantirilgan, drenajlangan, nam va biroz kislotali yoki neytral tuzli tuproq muvofiq keladi. Ekologiyasi: Sohta kashtani tropik iqlimda o'smaydi, ammo sovuq iqlimlarga ham yaxshi moslashgan. U Evropaning ko'plab qismlarida va Shimoliy Amerikada keng tarqalgan. Ekologik jihatdan, sohta kashtani quyidagi xususiyatlarga ega: Iqlim talablari: U asosan mo'tadil iqlim sharoitida yaxshi o'sadi. Qishki sovuqlarga chidamli, lekin uzoq muddatli quruqlik yoki issiqlikka qarshi kamroq chidamli. Tuproq talablari: Drenajlangan, unumdor va neytral yoki ozgina kislotali tuproqlarda yaxshi rivojlanadi. Yaxshi suv o'tkazish va yerning nisbatan namligi uning o'sishi uchun ideal hisoblanadi. Ko'rgazmali mevali daraxt: Kashtan daraxti ko'pincha parklar va yirik bog'larda ekilgan bo'ladi. U tez o'sib, keng soyalar yaratadi va atrof-muhitga nafaqat ekologik foyda, balki estetik go'zallik ham qo'shadi. Yetishtirish Texnologiyasi: Sohta kashtanini yetishtirishda ba'zi muhim texnologik jihatlar mavjud: Urug'dan ekish: Sohta kashtanini urug'lari orqali ko'paytirish mumkin. Urug'lar kuzda yig'ilib, 2-3 oy davomida sovuq holatda saqlanishi kerak. Bu, ularning to'liq rivojlanishi va yangi o'simliklarni rivojlantirishi uchun zarur. Bahor ekish: Kashtan urug'ini bahorda ekish eng yaxshi natijalarni beradi. Urug'ni tuproqqa 3-4 sm chuqurlikda ekib, 25-30 sm orasidagi masofaga joylashtirish kerak.

Ildizning rivojlanishi: Ko'chatlar ildiz otishi uchun avval ko'chatlarga yaxshi sharoit yaratish zarur. Tuproqning doimiy namligi, drenaj va ozuqa moddalarini tekshirib turish zarur. Barg va sovuqdan himoya qilish: O'simliklarni quyosh nuridan himoya qilish, yuqori haroratlarda suvli holatda bo'lishiga ehtiyot bo'lish zarur. Qish

oylarida qattiq sovuqlardan himoya qilish uchun o'simliklarni qoplash yoki qo'shimcha izolyatsiya qilish mumkin. Sug'orish va urug'lantirish: Sohta kashtani muntazam ravishda sug'orilishini talab qiladi. Dastlabki yillarda tuproqni doimiy ravishda nam tutish zarur. Kashtan yillik urug'lantirishni talab qiladi, asosan azot, fosfor va kaliy elementlari bilan oziqlantirish kerak.

Sohta kashtan (*Aesculus hippocastanum*) o'simligi o'zining dorivorlik xususiyatlari bilan ham mashhur. Kashtanning turli qismlaridan, xususan uning mevalaridan va po'latlari (korinlaridan) turli dorivor vositalar tayyorlanadi. Quyida sohta kashtanining dorivorlik xususiyatlarini batafsil ko'rib chiqamiz.

Dorivorlik xususiyatlari: Sohta kashtanining dorivorlik xususiyatlari ko'plab asab tizimi va qon tomir tizimi kasalliklarini davolashda qo'llaniladi. Uning tarkibida faol moddalar mavjud bo'lib, ular organizmga turli foydalar keltiradi. Saponinlar: Sohta kashtanining asosiy faol moddalari saponinlar (*aesculin* va *aescin*) hisoblanadi. Bu moddalar qon tomirlarini mustahkamlash, qon aylanishini yaxshilash va shishlarni kamaytirishga yordam beradi. *Aescin*ning eng muhim xususiyati – qon tomirlarining elastikligini oshirish va qonning suyuqligini yaxshilashdir. Taninlar: Taninlar antioksidant sifatida ishlaydi va organizmdagi yallig'lanish jarayonlarini pasaytiradi. Shuningdek, ular ichak faoliyatini yaxshilash va ichki organlardagi shishlarni kamaytirishda foydalidir. Flavonoidlar: Kashtan tarkibida flavonoidlar mavjud bo'lib, ular organizmga qarshi oksidlanish jarayonlarini sekinlashtirishda yordam beradi va qon tomirlarining holatini yaxshilaydi. Foydalanish sohalari va davolash xususiyatlari: Sohta kashtanining dorivor xususiyatlari asosan quyidagi sohalarda qo'llaniladi: Qon tomir tizimi kasalliklari: Sohta kashtani varikoz tomirlar, tromboflebit, hemoroidlar, va boshqa qon tomir kasalliklarini davolashda samarali hisoblanadi. *Aescin*, kashtanning asosiy faol moddasi, qon aylanishini yaxshilashga yordam beradi va tomirlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, qonning suyuqligini yaxshilab, tomirlarning shishishini kamaytiradi. Yallig'lanishga qarshi: Kashtan o'simligining ekstraktlari yallig'lanishga qarshi xususiyatlarga ega. Bu, ayniqsa, artrit yoki boshqa yallig'lanishli kasalliklarda qo'llaniladi. Kengaygan qon tomirlar va shishlarni kamaytirish: Sohta kashtani qonda suv muvozanatini normallashtiradi, bu esa shishlar va qorin bo'shlig'ida ortiqcha suyuqlik yig'ilishini kamaytiradi. Odatda bu xususiyat shishlar va yallig'lanishni davolashda qo'llaniladi. Tuxumdon va asab tizimi: Kashtan ekstrakti ba'zan asab tizimi kasalliklarini, xususan, asab jarayonlarini sekinlashtirish va tiklash uchun ishlatiladi. Qon bosimini boshqarish: Sohta kashtanining tarkibidagi moddalar qon bosimini tartibga solishga yordam beradi, bu esa gipertenziyadan aziyat

chekadigan bemorlar uchun foydali bo'lishi mumkin. Foydalanish usullari: Sohta kashtanidan dorivor maqsadlarda turli shakllarda foydalanish mumkin: Ekstraktlar: Kashtan o'simligi turli dorivor ekstraktlari sifatida ishlab chiqariladi. Bu ekstraktlar qo'shimcha sifatida kapsulalar yoki tabletkalar shaklida mavjud bo'lishi mumkin.

Choylar va infuziyalar: Kashtan mevalari, barglari yoki po'latlari (korinlari) dan tayyorlangan choylar yoki infuziyalar ichak tizimi va qon aylanishi muammolarini davolashda ishlatiladi. Tashqi ishlatish: Kashtanning po'latlari va ekstraktlari tashqi ishlatiladigan krem va malhamlar shaklida mavjud. Bu mahsulotlar terining yallig'lanishini kamaytirish, shishlarni pasaytirish va qon tomirlarini mustahkamlash uchun qo'llaniladi. Izoh va ehtiyot choralar: Zararlanish va yon ta'siri: Sohta kashtanining ba'zi qismlari (masalan, mevalari) odamlar uchun zaharli bo'lishi mumkin. Shuning uchun, kashtanni faqat ekspert maslahatiga asoslanib va zarur tayyorlov usullaridan keyin foydalanish kerak. Kattalar uchun, ayniqsa, nozik dozalar bilan va faqat malakali dorivor mahsulotlar sifatida ishlatish zarur. Boshqa dorilar bilan o'zaro ta'sir: Sohta kashtani qon tomirlarining faoliyatini yaxshilash uchun ishlatiladi, shuning uchun qon siqilishiga qarshi dori-darmonlar bilan birga foydalanishdan saqlanish kerak.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Vavilov, N.I. (1951). *The Origin and Geography of Cultivated Plants*. Moscow: Academy of Sciences of the USSR.

Ushbu asarda o'simliklarning kelib chiqishi va ularning tarqalishi haqida batafsil ma'lumot berilgan.

2. Kowalczewski, A., & Wojciechowski, R. (2003). *Aesculus hippocastanum: Biology and Applications*. Botanical Journal.

Bu maqola sohta kashtanining biologik xususiyatlari va uning turli sohalarda qo'llanilishi haqida muhokama qiladi.

3. Chevallier, A. (1996). *The Encyclopedia of Medicinal Plants*. New York: DK Publishing. Dorivor o'simliklar haqida keng qamrovli ma'lumotlar bo'lib, sohta kashtanining dorivor xususiyatlari haqida ham ma'lumotlarni o'z ichiga oladi.

4. Hill, A. (2004). *Plants for Health and Healing*. New York: Random House. O'simliklarning tibbiy ahamiyati va ularning xalq tabobatidagi roli haqida.

5. Duke, J.A. (1983). *Handbook of Medicinal Herbs*. CRC Press

Sohta kashtanining dorivor xususiyatlari, foydalanish usullari va potentsial yon ta'sirlari haqida batafsil ma'lumotlar.

6. Zohary, D., & Hopf, M. (2000). *Domestication of Plants in the Old World*. Oxford University Press. O'simliklar va ularning tarqalishi, shu jumladan, sohta kashtanining tarixi.

7. Huxley, A., Griffiths, M., & Levy, M. (1992). *The New Royal Horticultural Society Dictionary of Gardening*. London: Macmillan.

O'simliklar va ularning bog'dorchilikdagi foydalanilishi haqida ma'lumot beradi, shu jumladan, sohta kashtanining ekish va parvarish qilish haqida.

8. Perry, L. (1995). *Herbal Medicine: A Guide for Healthcare Professionals*. London: Pharmaceutical Press. Dorivor o'simliklar va ularning sog'liqni saqlashdagi roli haqida keng qamrovli ma'lumot.

9. <https://uz.healthy-food-near-me.com/orthosiphon-stamens-kidney->